

53. ЦДІАУК. – Ф.269. – Оп.1. – Спр.2168. – 8 арк.

54. ЦДІАУК. – Ф.269. – Оп.1. – Спр.2719. – 8 арк.

55. ЦДІАУК. – Ф.269. – Оп.1. – Спр.3532. – 27 арк.

56. ЦДІАУК. – Ф.763. – Оп.1. – Спр.512. – 29 арк.

57. Gajecky G. The Cossack administration of Hetmanate / G. Gajecky. – Cambridge, Massachusetts: Harvard Ukrainian Research Institute Harvard University, 1978. – Volume 1. – XV + 394 p.

Артем Лаевский

**ПОЛКОВАЯ СТАРШИНА СТАРОДУБСКОГО ПОЛКА: КОМПЛЕКТАЦИЯ,
ДОЛЖНОСТНЫЕ ПОЛНОМОЧИЯ, КАДРОВАЯ РОТАЦИЯ**

Статья посвящена исследованию института полковой администрации Стародубского полка. Рассматривается ее структура, должностные полномочия ее представителей, особенности комплектации и кадровая ротация, а также уточняется ее личный состав.

Ключевые слова: казацкая старшина, Стародубский полк, полковая администрация, должностные полномочия

Artem Layevskyy

**THE REGIMENTAL STARSHYNA OF STARODUB REGIMENT: COMPLEMENT, REMIT,
PERSONNEL ROTATION**

In the article the institute of regimental administration of Starodub regiment is discovered. The attention is paid on its structure, remit, peculiarities of its complement, personnel rotation and staff.

Key words: Cossack starshyna, Starodub regiment, appointment, regimental administration, remit.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2015

УДК 340.61:316.356.2.009(470+571) «17»

Ірина Петренко

**ОДРУЖЕННЯ МИРЯН ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ЗАБОРОНЕНИХ СТУПЕНЯХ
СПОРІДНЕНОСТІ В ГЕТЬМАНЩИНІ XVIII СТ. (НА ОСНОВІ ДОКУМЕНТІВ ФОНДУ
«ЧЕРНІГІВСЬКА ДУХОВНА КОНСИСТОРИЯ»)**

У статті на основі документів фонду «Чернігівська духовна консисторія» проаналізовано таке явище шлюбно-сімейних відносин, як одруження мирян XVIII ст. в заборонених Православною Церквою ступенях кровної, духовної спорідненості та свояцтва. Проаналізовано причини та наслідки ігнорування мирянами ступенів спорідненості при укладанні шлюбів, а також роль духовенства у освяченні незаконних шлюбів.

Ключові слова: шлюбно-сімейні відносини, вінчання, ступені спорідненості, кровна, духовна спорідненості, свояцтво, Православна Церква, духовне правління.

Важливим завданням для вітчизняної історичної науки є об'єктивне висвітлення соціальних аспектів історії, які тривалий час залишалися на периферії дослідницьких інтересів науковців. Серед найменш досліджуваних проблем є вивчення історії шлюбно-сімейних відносин, які є складовою частиною соціальної історії суспільства. Слід зазначити, що сім'я є тим мікрокосмом соціуму, в якому найвиразніше виявляються міжстатеві стосунки. Ця проблема надзвичайно актуальна для вітчизняної науки, адже в літературі шлюбно-сімейні відносини ранньомодерного суспільства майже не досліджувалися.

Перші праці з дослідження історії сім'ї з'явилися у II половині XIX ст. Правовому регулюванню шлюбно-сімейних відносин присвятили роботи відомі історики права: М. Владимирский-Буданов, О. Загоровський, В. Латкін, Д. Мейер [1]. Канонічне сімейне право було предметом дослідження І.С.Бердникова, В.І.Добровольського, О. Павлова, М. Суворова [2]. У своїх роботах вони розглядали вплив візантійського права на сімейне право Російської імперії, визначали і аналізували ступінь запозичення правових норм, встановлювали співвідношення церковного і світського права. Серед українських дослідників шлюбно-сімейних відносин в Україні варто назвати В. Маслійчука, Н. Пилипенко, О. Романової, М. Сулими [3].

Метою даної статті є проаналізувати такий аспект шлюбно-сімейних відносин, як одруження в заборонених Православної Церквою ступенях спорідненості серед православного населення Гетьманщини XVIII ст. Джерельною базою дослідження є документи фонду «Чернігівська духовна консисторія», що зберігається у Державному архіві Чернігівської області та Російському державному історичному архіві у м. Санкт-Петербург.

Однією з основних умов для укладання шлюбу була відсутність між чоловіком і жінкою близьких ступенів спорідненості або свояцтва. Різняться вони між собою тим, що споріднення визначається народженням, а свояцтво виникає після укладання шлюбу. Спорідненість поділяється на шість видів: 1) кровна – законна; 2) свояцтво; 3) зведена («сводная»); 4) духовна; 5) цивільна («гражданская»); 6) кровна – незаконна [13]. Існував ще один вид споріднення – через заручини. Однак він утратив свою силу, коли з 1775 р. заручини і вінчання почали здійснювати одночасно.

Спорідненість – це тип соціальних зв'язків, які пов'язують людей в одну групу родичів. Спорідненість була кровною і духовною. З найдавніших часів заборонялися шлюби між близькими родичами. Кровна спорідненість між бажаними одружитися рахувалася колінами – кількістю родичів у генеалогічній лінії від нареченого вгору до спільного предка й далі вниз до нареченої. Існувала ще одна перешкода для укладання шлюбу – духовна спорідненість. Вона виникала шляхом хрещення, коли один був хрещеним батьком або матір'ю, а інший – похресником. Духовне споріднення забороняло шлюби до сьомого ступеня включно, але тільки за спадною лінією. Одруження в цьому забороненому ступені споріднення призводило до розлучення подружжя і накладення на чоловіка і жінку суворої епитимії (церковного покарання).

Встановлюючи канонічні заборони на кровозмішання, Церква набувала право регулювати і формувати базові соціальні відносини. Дотримання норм забезпечувало соціальну стабільність шляхом зниження внутрішньосімейної напруги. Коли ж для забезпечення соціальної стабільності треба було пом'якшити норми, Церква і суспільство терпимо ставилися до їх порушення.

Хоча у XVIII ст. буква церковного закону залишалася беззмінною, однак Синод вдавався до спроб обмежити ступені заборони шлюбів через спорідненість. Уряд Російської імперії, впроваджуючи так звану популяціоністичну («популяционистическую») політику, яка полягала в сприянні шлюбом як головним засобом збільшення народонаселення, неминуче стикався з церковними законами, які встановлювали багаточисленні перешкоди для укладання шлюбу, особливо через споріднення і свояцтво. Крім того, споріднення обмежували шлюби селян дрібнопомісних поміщиків, які швидко могли поріднитися, покумитися, що унеможливило шлюби між ними. Тому поміщики, щоб не купувати наречену в сусідів, одружували малолітніх наречених на дорослих жінках або вдовах чи змушували священників вінчати недозволені Церквою шлюби. Зважаючи на це, світська влада взяла курс на обмеження ступенів споріднення.

До Петра I світська влада не втручалася у шлюбні справи, вважаючи їх суто церковними. У Духовному регламенті вперше було висловлено думку про обов'язковість дотримання правил про споріднення, які містяться в Законі Божому та в загальноприйнятих канонах.

У 1744 р. імператриця Єлизавета Петрівна наказала Синоду скласти точні та зрозумілі правила про шлюби, заборонені через споріднення і свояцтво, але, так їх і не дочекавшись, 23 листопада 1752 р. ухвалила надалі розривати шлюби тільки за законними причинами, тобто якщо вони укладені в ступенях споріднення і свояцтва, заборонених правилами св. Апостолів, св. Отців і Духовним регламентом [16]. З того часу в Синоді встановилася практика: шлюби навіть четвертого ступеня кровного споріднення і свояцтва не дозволялися, але коли вони вже були укладені, то подружжя не розлучали, а піддавали епитимії.

Указом Синоду від 10 травня 1759 р. було ще раз підтверджено про неприпустимість шлюбів, що викликало б „смешение родства” [19]. А 28 травня того ж року Синод наголосив про неприпустимість шлюбів рідних братів із двоюрідними сестрами [20].

Однак формально законодавчого затвердження цієї практики не відбулося. Тому 6 червня 1765 р. Катерина II наказала Синоду скласти точне і ясне положення про ступені споріднення і свояцтва, заборонені для укладання шлюбу [17]. Тож член Синоду архієпископ Санкт-Петербурзький Гавриїл Кременецький написав трактат про порядок і умови укладання шлюбу. Однак він не вступив у дію, бо не був ухвалений на законодавчому рівні.

Синодським указом від 27 березня 1767 р. було ще раз підтверджено, щоб у всіх єпархіях єпископи своїм рішенням розривали лише шлюби, які укладені в близьких ступенях споріднення. Однак «такие браки как не в крови, но в сватовстве или кумовстве <...> епархиальные архиереи сами собою формальных разводов, не чиня, по произведении надлежащего следствия, представляли

Святейшому Правительственному Синоду на рассмотрение сомнения» [21, л. 1]. Такі справи мав вирішувати лише Синод.

22 березня 1792 р. був оголошений іменний указ імператриці Катерини II Синоду з приписом оголосити у всіх парафіях і в обох столицях, „чтобы приходские священники от венчания браков в запрещенных к тому степенях родства или свойства остерегались, и на такую осторожность снабдить их правилами” [18] під загрозою штрафування.

Наприкінці XVIII ст. Синод уже залишав без розірвання шлюби, в яких подружжя перебувало в таких ступенях кровної спорідненості чи свояцтва, які ще кілька років тому визнавалися безумовно забороненими, а саме – в п'ятому ступені кровної спорідненості і четвертому двоюрідного свояцтва. Шлюби в більш віддалених ступенях споріднення не розривалися Синодом навіть на прохання самого подружжя [14, с. 151-153].

Духовні правління повсякчас отримували синодальні укази про суворе дотримання під час вінчання правил про споріднення пар, близьких та далеких родичів й унеможливлення незаконних шлюбів: «дабы незаконных браков не было, всевозможно осторожность проявляют» [8, арк. 1]. За додержанням цих правил суворо стежили духовні консисторії й реагували на порушення священнослужителями канонічних приписів, перевіряючи споріднення за схемами, поданими священниками.

Кровна спорідненість – це зв'язок осіб, які походять від спільного родича. Цей зв'язок має фізичний характер, що виявляється в єдності крові нащадків, котрі походять від одного пращура. Саме у кровній спорідненості і виявляється природна перешкода статевим стосункам між близькими родичами. Шлюби між близькими родичами, як правило, супроводжувалися хворобливістю потомства і вимиранням цілих родів.

Близькість чи віддаленість кровної спорідненості визначалася ступенями, що рахувалися за числом народжень. Ступені спорідненості є винаходом римської юриспруденції. Ним називається зв'язок однієї особи з іншою за посередності кількості народжень між ними. Між батьком і сином одне народження, тобто один ступінь спорідненості; між дідом і внуком два народження – два ступені спорідненості. Ряд ступенів, що послідовно йдуть один за одним в одному напрямку, називається родинною лінією. Пряма родинна лінія – це порядок осіб, які безпосередньо походять одна від одної. Керуючись візантійською традицією, Православна Церква взяла за основу правило, що забороняло шлюб у кровній спорідненості до сьомого ступеня.

У духовних судах було порушено велику кількість справ про незаконні шлюби, укладені в заборонених ступенях кровного споріднення. Саме до їх компетенції належало виявляти такі порушення і карати винних мирян.

У 1752 р. Чернігівська духовна консисторія розглядала справу про розірвання шлюбу мешканців с. Обложки Дмитра й Анастасії Щербин, які мали близький ступінь кровного споріднення, та покарання священника Карпа Яснопольського, котрий вінчав подружжя. Чоловік і жінка побралися 13 червня 1745 р. Проаналізувавши ступені споріднення, консисторія ухвалила «свое мнение по брачившихся – Дмитрия и Анастасию не винить» [7, арк. 2]. Остаточне рішення було таким: «вышеозначенный брак развести навсегда, и приходской поп смотрел бы того крепко, дабы общества нигде не имели подтвердить, только бы лицам, если пожелают брачиться, только бы не в противность церкви святой не возбранять, а попа Яснопольского запрет на год священство в Каменский монастырь в заточение отправит с предписанием дабы по исполнении рапортовано» [7, арк. 15].

Єпископ Чернігівський Феофіл 1 квітня 1779 р. доповідав у Синод про повінчання священником с. Почепа Петром Базилевичем свого сина з дочкою покійного священника Данилевича Катериною. Виявилось, що між нареченими була кровна спорідненість п'ятого ступеня. Синод ухвалив рішення – на П.Базилевича накласти трирічну епитимію, однак він тяжко захворів і просив скасувати покарання [24, л. 53].

Відомі факти, коли поміщики – власники селян примушували парафіяльних священників вінчати незаконні шлюби, зокрема порушувати допустимі норми споріднення між чоловіком і жінкою.

Існувала ще й духовна спорідненість, яка, згідно з християнським ученням, була не менш міцною, ніж кровна, зважаючи на роль духовних зв'язків між людьми. Людина, тільки з'явившись на світ, вже ставала християнином. У християнських канонах фізичне життя дитини значило набагато менше, ніж існування її душі після смерті.

Духовна спорідненість виникає після здійснення обряду хрещення: між хрещеними батьками і похресником (похресницею); між кумами (хрещеними батьками між собою, між хрещеними

і біологічними батьками дитини). Духовні батьки (хрещена мати і хрещений батько) виконували низку важливих соціальних функцій щодо дитини. Вони опікувалися дитиною (вступаючи в роль „соціальних” матері і батька) майже від її народження. Ступені спорідненості визначалися так: хрещений батько щодо похрещеного перебуває у першому ступені спорідненості, як батько; до фізичних батьків похрещеного – у другому ступені, як їхній брат; до фізичних братів похрещеного – у третьому ступені, як їхній дядько. Стосунки хрещеного і похрещеного прирівнювалися до стосунків кровної спорідненості між батьками і дитиною. У сільській православній традиції хрещені батьки були неначе посередниками між хрещеником і світом святих. Вважалося, що їхні молитви мають чудодійні властивості. На духовних батьків покладалися також виховні, навчальні функції, вони відповідали перед Богом за виховання взірцевих православних християн. Церква забороняла шлюби поміж кумами, хрещеними батьками і похресниками [9, с. 209].

Віддаючи своїх дітей на руки хрещених батьків, Церква тим самим усиновляє їх. Кожна хрещена дитина отримує від Церкви особливого духовного батька, котрий стосовно похрещеного є нібито делегатом материнських прав Церкви щодо до всіх віруючих і слугує її помічником у справі релігійного виховання новохрещеного, а через нього – й інших мирян. За словами дослідника церковного права О.Павлова, «стосунки між хрещеним і похрещеним становлять собою повну аналогію зі стосунками батьків і дітей» [15, с. 13].

У християнському суспільстві кожна людина мала бути охрещена. У ранньому Середньовіччі немовлят, як правило, довго не хрестили, багато з них так і помирали нехрещеними. Між тим, душа нехрещеної дитини була приречена на вічну муку в пеклі [10, с. 217]. За словами Ф.Арьеса, у суспільстві загальної християнізації батьки поводитися так, як байдужі до релігії люди сучасного секулярного суспільства [1, с. 17].

За дослідженнями М.І.Костомарова, духовне народження дитини вважалося більш значимим, ніж тілесне. Звідси день народження вважався незначним, а день ангела, або іменини завжди святкували [11, с. 130].

У Требнику 1657 р. зазначено, що «<...> а ще муж и жена крестят единому человеку дитя, повелеваем к тому несмеситися друг другу, понеже кумове вмняется, а ежели совокупятся, имеют запрещение лет 17 <...> прощая же сих да будет проклят, посему между восприемниками двома лицами от святого крещения одно дитя заключается быть свойство духовное <...> восприемники от святого крещения мужского и женского полу кумове вмняется, и не должны в брак вступить, и малженского сожития иметь» [22, л. 2].

Урядовий указ 1752 р. пропонував Синоду не розривати шлюби, укладені між хрещеним батьком і хрещеною матір'ю, тобто кумами, які хрестили одну й ту ж дитину, хоча й забороняв подібні шлюби [16].

У визначенні ступенів споріднення, заборонених для укладання шлюбу, духовенство плуталось і сперечалося. Свідченням цього було винесення різних рішень у однакових справах. Спробу покласти край такій ситуації зробила Катерина II, котра 6 червня 1765 р. проголосила указ «Об издании книги от Духовной Комиссии о степенях родства, в коих брак воспрещается и о днях, в которых венчание браков церковными правилами, не дозволено» [17]. Імператриця наказала, щоб члени Синоду «немедленно сочинили такой лист или книжку в народ, в которой бы целого года дни были означены, в которые именно запрещается быть бракосочетанию, дабы во всем государстве православный закон исповедывающие не имели в бракосочетании никакого затруднения, но ведали бы сами по всему году о точности сих дней, и потому оные себе сами избирали» [17].

Селяни сприймали кумівство як прояв колективної сімейної спільності, взаємодопомоги, підтримки. Кумів шанували, як найближчих родичів. Для похресника куми були другими батьками, піклувалися про його долю, а за відсутності одного з батьків хрещені сприяли вихованню дитини, брали на себе не тільки матеріальні, а й моральні обов'язки.

У зв'язку з високою смертністю і міграціями селяни іноді губилися, забуваючи про тих людей, які колись їх хрестили. Причому кумів забували як батьки, похресники, так і самі куми. У таких випадках відстежити споріднення між ними було важко, тому траплялося, що одружувалися люди в близьких ступенях духовного споріднення, самі того не відаючи.

У контексті дослідження важливими видаються проблеми ставлення священнослужителів до таїнства хрещення, реальне виконання ними канонічних приписів здійснення цих дій, просте невиконання їх, що призводило до незаконних шлюбів тощо

24 лютого 1763 р. Чернігівська духовна консисторія слухала справу про розлучення мешканців с. Жуковичі Олексія Лагідного і Юліани Моховик, котрі одружилися в близьких ступенях духовного

споріднення. Повінчав пару ігумен Андроникового монастиря Герман. Причому споріднення виявилось «через шесть дней, когда еще не играли веселья, дошло ему игумену знать, что предсказанной девицы Иулианы отец Григорий Моховик воспринимал от купели святого крещения показанного Стефана Лагодного отца женихового» [25, арк. 1]. Подружжю було заборонено відзначати весілля і наказано жити окремо. До консисторії було вислано місцевих мешканців-селян Меланію Лесенчиху, Сидора Білодіда і Власа Зайця для підтвердження факту духовного споріднення. На цьому справа переривається і вирішення її залишилося невідомим.

У червні 1769 р. у Чернігівській духовній консисторії розглядалася справа про незаконний шлюб мешканців с. Симонівки Мглинської протопопії Мирона Рябченка з Наталією Ключовою. Подружжя перебувало в духовному спорідненні. Подобиці цієї справа чернігівський єпископ Кирило подав у Синод. З'ясувалося, що подружжя перебувало в другому ступені духовного споріднення. Проаналізувавши ступені споріднення, консисторія ухвалила: «О дозволеніи <...> в супружестве жить, над которыми было сделано сумнительство в духовном сродстве» [5, арк. 2]. Синод підтвердив рішення консисторії: «оной казака Каллистрата с женою Натальей брак по вышепрописаным резонам не разводит, а оставит их в супружестве по-прежнему» [23, л. 5 об.].

Отже, духовна спорідненість через хрещення була тим шляхом, через який Церква отримала можливість впливати на людину і на сім'ю. Через нього встановлювався соціальний зв'язок між родиною і Церквою.

Свояцтво – спорідненість за шлюбом, коли родичі нареченого й нареченої ставали одне одному свояками. Відносини свояцтва прирівнювалися до кровноспоріднених на основі формули про чоловіка і дружину як одну плоть. Розрізнялося свояцтво між одним із подружжя і кровними родичами іншого, між кровними родичами одного і кровними родичами іншого. Обидві фамілії, які вступили у свояцтво, розглядалися як дві бокові лінії у кровній спорідненості. Тим самим родичі дружини ставали родичами чоловіка в тих самих ступенях, у яких вони рідні дружині, але не за кровною спорідненістю, а за свояцтвом. Шлюби за свояцтвом заборонялися до шостого ступеню включно. Певні труднощі у встановленні ступенів свояцтва полягали в тому, що багато родичів могли не підтримувати контактів між собою і не знали про шлюби далеких родичів.

31 січня 1768 р. чернігівський протопіп Григорій Максимович звернувся до духовної консисторії з проханням розтлумачити йому, чи можна вінчати мешканців с. Буровка Данила Гаврилова і Тетяну Пилипову, які мали спорідненість. Ієрей пояснював, що «девицы Татьяна сестра Агафия вышла пред ней за брата жениха Данилы Гаврилова» [4, арк. 3]. У консисторії була складена схема споріднення. На жаль, рішення консисторії у справі відсутнє.

25 жовтня 1790 р у Чернігівській духовній консисторії розглядалася справа про неповінчання священником Федором Єсикорським мешканців с. Хотинівки Семена Отрошенка і Палажки Гарбузенко у зв'язку зі спорідненістю. З'ясувалося, що Семен мав рідного брата Данила, у їхнього діда Євтихія був рідний брат Федір, а в того – син Трохим, який відповідно мав сина Саву. Сава в Леона Гарбузенка (дід Палажки, батько Іродіона, батька дівчини) одружився з дочкою Марією (рідною сестрою Іродіона). Консисторія склала схему і виявила, що «сродство сверх позволенного осмого степени содержится еще на девятую степень» [6, арк. 3]. Тож наречені отримали дозвіл на одруження.

Отже, як правило, шлюби укладалися між мешканцями одного населеного пункту, тому священнослужителям було не важко визначити ступені споріднення між ними. Інша справа була у правильному з'ясуванні віддалених ступенів споріднення. У цьому ієреї, як правило, покладалися на свідчення родичів наречених. Так само і панотець довіряв їм у питаннях про те, яким саме шлюбом вінчалася пара (першим, другим, третім), адже наречені не завжди жили на території парафії. Складні переліки духовних родичів значно ускладнювали пошуки шлюбних партнерів для людей у невеликих поселеннях, тож аби звести до їх мінімуму, Синод намагався скоротити розлогі ступені споріднення для встановлення непрямих родинних стосунків.

Церковна і світська влада з метою уникнення порушень численних правил про заборонені ступені споріднення для одруження змушена була скоротити кількість цих заборон. Рішення духовного суду свідчать про те, що в другій половині XVIII ст. відбулося зменшення заборонених ступенів споріднення, а духовна влада вже дозволяла шлюби в таких ступенях споріднення, в яких у попередні періоди вважала просто недопустимими.

Парафіяльні священники іноді зловживали своїм становищем і свідомо освячували шлюби, знаючи або здогадуючись про існування між чоловіком і дружиною певних ступенів спорідненості, маючи з цього матеріальний зиск. Якщо хтось не доносив про це духовній владі, то подібні факти так

і залишалися не відомими. Сумлінні священнослужителі зверталися до духовного правління, аби роз'яснити і розвіяти сумнів щодо можливості одруження чоловіка і жінки.

Перспективами подальших розвідок із даної теми може бути розширення територіальних і хронологічних рамок дослідження.

Джерела та література:

1. Арьес Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при Старом порядке / Ф. Арьес ; [пер. с франц. Я. Ю. Старцева при участии В.А. Бабинцева]. – Екатеринбург : Изд-во Урал. Ун-та, 1999. – 416 с.
2. Бердников И.С. Краткий курс церковного права / И.С. Бердников. – Казань, 1888. – 483 с.; Добровольский В.И. Брак и развод. Очерк по русскому брачному праву / В.И. Добровольский. – СПб., 1903. – 247 с.; Павлов А.С. 50-я глава Кормчей книги, как исторический и практический источник русского брачного права / А.С. Павлов. – М., 1887. – 452 с.; Павлов А.С. Брачное право православной церкви / А.С. Павлов // Богословский вестник. – 1901. – № 4. – С. 597-616; № 5. – С.1-29; № 6. – С.253-283; Суворов Н. Учебник церковного права / Н. Суворов. – М., 1912. – 531 с.
3. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1995. – 640 с.; Загоровский А.И. О разводе по русскому праву / А.И. Загоровский. – Х., 1884. – 490 с.; Загоровский А.И. Курс семейного права / А.И. Загоровский. – Одесса, 1902. – 460 с.; Латкин В.Н. Учебник истории русского права периода империи (XVIII и XIX ст.) / В.Н. Латкин. – СПб., 1899. – 532 с.; Мейер Д.И. Русское гражданское право в 2-х частях (По исправленному и дополненному 8-му изданию 1902 года) / Д.И. Мейер. – М.: Статут / в серии «Классика российской цивилистики, 1997. – 455 с.
4. Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської обл.), ф.679, оп.1, спр. 956, 3 арк.
5. Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 1, спр. 993, 21 арк.
6. Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 1, спр. 1476, 6 арк.
7. Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 5, спр. 10, 46 арк.
8. Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 7, спр. 8, 2 арк.
9. Гримич М. Система спорідненості / М. Гримич / Українська етнологія : [навч. посібник / за ред. В. К. Борисенко]. – К. : Либідь, 2007. – С. 202 – 210.
10. Кон И.С. Ребенок и общество: (Историко-этнографическая перспектива) / И.С. Кон. – М. : Гл. ред. вост. л-ры изд-ва «Наука», 1988. – 270 с.
11. Костомаров Н.И. Русские нравы / Н.И. Костомаров. – М. : «Чарли», 1995. – 656 с.
12. Маслійчук В. Девіантна поведінка жінки на Слобожанщині у 80-х – 90-х рр. XVIII ст. (за матеріалами повітових судів Харківського намісництва) / В. Маслійчук // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. – 2005. – Вип.5. – С.197-215; Маслійчук В. Насильство в родині на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII ст. / В. Маслійчук // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. – 2007. – Вип.7. – С.243-263; Пилипенко Н. Причини розлучень серед православного сільського населення Гетьманщини (друга половина XVIII ст.) / Н. Пилипенко // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. – Львів: Логос, 2007. – Кн. I. – С.729-734; Романова О. Народне розуміння християнської „праведності” та „гріховності” (на матеріалах Київської духовної консисторії XVIII ст. / О. Романова // Студії з давньої і нової історії України. – К., 2007. – С.456-476; Сулима М.М. Грѣхи розмаїтї: епитимійні справи XVII-XVIII ст. / М. М. Сулима. – К.: Фенікс, 2005. – 256 с.
13. Невский С. Родство как препятствие к браку в России / С. Невский. – М. : Типография М. Г. Волчанинова, 1894. – 35 с.
14. Павлов А.С. 50-я глава Кормчей книги, как исторический и практический источник русского брачного права / А.С. Павлов. – М. : В университетской типографии, 1887. – 452 с.
15. Павлов А. По поводу некоторых недоумений в науке православного церковного права / А. Павлов. – М. : Типография А.И. Снегиревой, 1891. – С. 13.
16. Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗРИ). – Т.ХІІІ. – № 10050.
17. ПСЗРИ. – Т.ХVІІ. – № 12408.
18. ПСЗРИ. – ТХХІІ. – № 17033 а.
19. Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания (далі – ПСПРВПИ). – Т.ІV. – № 1531.
20. ПСПРВПИ. – Т.ІV. – № 1641.
21. Российский государственный исторический архив (далі – РГИА), ф. 796, оп. 48, д. 150.

22. РГИА, ф. 796, оп. 49, д. 13, 66 л.

23. РГИА, ф. 796, оп. 50, д. 359, 8 л.

24. РГИА, ф. 796, оп. 60, д. 132, 66 л.

25. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф. 2011, оп. 1, спр. 13, 8 арк.

Ірина Петренко

БРАКОСОЧЕТАННЯ МИРЯН ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ЗАПРЕЩЕННИХ СТЕПЕНЯХ РОДСТВА В ГЕТМАНЩИНІ XVIII В. (НА ОСНОВЕ ДОКУМЕНТІВ ФОНДА «ЧЕРНИГОВСЬКА ДУХОВНА КОНСИСТОРИЯ»)

В статті на основі документів фонду „Чернігівська духовна консисторія” проаналізовано таке явище шлюбно-сімейних відносин, як шлюбосочетання мирян XVIII ст. в заборонених Православною Церквою степенях кровного, духовного родства і своячества. Проаналізовані причини і наслідки ігнорування мирянами степенів родства при укладанні шлюбів, а також роль духовенства в освященні незаконних шлюбів.

Ключеві слова: шлюбно-сімейні відносини, венчання, степені родства, кровне, духовне родство, своячество, Православна Церква, духовне правління.

Iryna Petrenko

WEDDINGS OF LAYMEN OF ORTHODOX CHURCH IN THE FORBIDDEN RELATIONSHIP DEGREES IN GETMANSHCINE XVIII CENTURY (ON THE BASIS OF DOCUMENTS OF FUND «THE CHERNIGOV SPIRITUAL CONSISTORY»)

In article on the basis of documents of fund «Chernigov Spiritual Consistory» such phenomenon of the matrimonial relations as weddings of laymen of the XVIII century in the degrees of blood, spiritual relationship and a brother-in-law forbidden by Orthodox Church is analysed. The reasons and consequences of ignoring by laymen of degrees of relationship are analysed at the conclusion of marriages, and also a clergy role in consecration of illegal marriages.

Keywords: matrimonial relations, weddings, relationship degrees, blood, spiritual relationship, brother-in-law, Orthodox Church, spiritual board.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2015

УДК 34(091)

Ганна Доманова

МІСЬКЕ СУДОЧИНСТВО (ЗА АКТОВИМИ КНИГАМИ ЧЕРНІГІВСЬКОГО МАГІСТРАТУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТ.)

Стаття присвячена судовим повноваженням Чернігівського магістрату, який розглядав як цивільні, так і нескладні кримінальні справи. Головну увагу приділено міським актовим книгам другої половини XVIII ст., які зберігаються у фонді Чернігівського магістрату і дають змогу визначити характер справ та прослідкувати особливості процесу судочинства.

Ключові слова: Чернігівський магістрат, маґдебурзьке право, міський суд, вїйт, бурмістри, райці, полковий суд.

Відомий факт, що магістрати поставали як адміністративно-судові установи. В привілеях на маґдебурзьке право, які отримували міста Лівобережної України ще за часів польського панування, це чітко було прописано. Зокрема, королівський привілей Сигізмунда III Чернігову від 27 березня 1623 р. наголошував на судових повноваженнях магістрату. Конфірмаційні та оборонні царські грамоти, а також гетьманські універсали другої половини XVII – XVIII ст. лише затверджували усталену практику.

Дослідження історії маґдебургій лівобережних міст започаткували публікації документів та матеріалів з історії міського самоврядування на сторінках часопису «Чернігівские губернские ведомости» в середині XIX ст. [6].

Судові повноваження магістратів протягом другої половини XVII – XVIII ст. розглядалися в контексті вивчення історії міського самоврядування та системи судочинства доби Гетьманщини.